UČIMO OD DRUGIH

Španjolski Ferrol i Pula imaju sličnu povijest i baštinu – bivše su ratne luke s arsenalom

Turizam usred zelenih "otoka" bivših vojnih zona, uz obalu koju ne nagrđuju lanci hotela

Nakon odlaska vojske aktivirali su se lokalni turistički poduzetnici, osmišljavanjem zanimljivih obilazaka napuštenih obalnih baterija i ruta fortifikacijske arhitekture. Od vodičkinje Isabele, koja vodi turističku agenciju specijaliziranu za vojni i fortifikacijski turizam, saznajemo da lokalne fortifikacije godišnje organizirano obidu deseci tisuća posjetitelja. Dodanu vrijednost ovakvim turama u bivšim vojnim zonama daju zaštićena priroda i jedinstveni kulturni krajolici atlantske obale s očuvanim pješčanim plažama

NAPISALA I SNIMILA
Nataša UROŠEVIĆ

Nataša Urošević na konferenciji o valorizaciji zajedničke europske vojne, kulturne i termalne baštine

Pomorski muzej u arsenalu – uz aktivno brodogradilište!

Modeli održive valorizacije najznačajnijih europskih obalnih fortifikacijskih sustava bili su glavna tema međunarodne znanstvene konferencije "Apuntando al Mar", koja je održana Ferrolu, španjolskoj ratnoj luci s povijesnim arsenalom i vrlo aktivnim brodogradilištem. Znanstveni skup, koji je okupio ugledne europske stručnjake za vojnu i pomorsku baštinu nije slučajno održan u Galiciji, najsjevernijoj španjolskoj pokrajini na obalama Atlantika: zajedno s obližnjom Coruñom, čiju luku štiti impozantan Herkulov toranj, najstariji aktivni rimski svjetionik uvršten na UNESCO-ovu listu svjetske baštine, zahvaljujući jedinstvenom obliku prirodno zaštićenog zaljeva, Ferrol je jedna od najsigurnijih ratnih luka na svijetu, trenutno na tentativnoj listi UNESCO-a kao Idealna luka prosvjetiteljstva.

Arhitektura i inženjerstvo

Rezultat znanstvene revolucije i vrhunske akademske tehnologije iz doba europskog prosvjetiteljstva, jedinstvene geografije i estetskog jedinstva dizajna i izgradnje, Ferrol predstavlja reprezentativan primjer idealne luke iz 18. stoljeća s arhitektonskim i urbanističkim inovacijama, koje su dodatno unaprijedile urbanistička rješenja srodnih povijesnih luka poput Arsenala u Veneciji, demilitarizirane vojne baze Suomenlinna kraj Helsinkija u Finskoj i jedine švedske vojne luke Karlskrona, koja je 1998. također upisana na listu Svjetske baštine, pojašnjavaju španjolski stručnjaci.

Naime, nakon što je krajem 16. stoljeća kralj Filip II. odlučio da se Ferrolov estuarij koristi kao baza za kraljevsku vojsku, cijela je zona utvrđena i zaštićena kompleksom fortifikacija. Filip I. naredio je izgradnju Kraljevskog arsenala i kasnijeg brodogradilišta u obližnjem mjestu A Graña. Ferdinand VI. je glavnom brodogradilištu u Ferrolu namijenio gotovo isključivo vojnu funkciju, koju ima i danas. Ovaj jedinstveni sklad povijesnog ansambla europskog prosvjetiteljstva i kasnijih razdoblje čini više od 50 objekata lučke i vojne arhitekture i inženjerstva: arsenal španjolske mornarice i civilni arsenal, utvrđeni grad i moderni urbanizam te brojne fortifikacije na ušću estuarija i na vanjskoj obali.

Idealna cjelina lučkog grada, luke-arsenala, rezidencijalnog kompleksa i monumentalnog obrambenog obalnog sustava predstavljena je u Muzeju brodogradnje Exponav, vjerojatno najvećem muzeju posvećenom povijesti brodogradnje na svijetu. Pomorski muzej u kompleksu Herrerías, koji je u 18. stoljeću projektirao vojni arhitekt Sánchez Bort, izgrađen je od najkvalitetnijeg lokalnog granita, a neko vrijeme koristio se kao zatvor. Bogati muzejski postav koji funkcionira kao dio aktivnog brodogradilišta omogućuje posjetiteljima uvid u najslavnija razdoblja španjolske vojne i pomorske povijesti, ali i u aktualne razvojne projekte i brojne civilne i vojne narudžbe.

Usprkos krizama na svjetskom brodogradevnom tržištu koje su ugrozile brojna europska brodogradilišta, u Ferrolu se neprekidno radi: uz obnovu vojne flote poput najmodernijih fregata F-110 i stalne narudžbe za NATO, lokalno brodogradilište specijaliziralo se za popravak tankera i vojnih brodova te modularnu gradnju raznih vrsta brodova uz pomoć najsuvremenijih tehnologija. Inovativni sustav Navantia brodogradilišta danas zapošljava čak 70.000 stručnjaka i vrlo fleksibilno se prilagođava globalnim trendovima, tako da su i prije aktualne energetske krize dio proizvodnje preorijentirali na proizvodnju vjetroelektrana.

"Dark turizam" i Franco

Još od 1724. u Ferrolu je smještena glavna španjolska pomorska baza na Atlantiku, koju štiti kompleksan sustav obalnih fortifikacija. Zbog napretka tehnologije dio obalnih baterija izvan glavne luke više nije u funkciji i danas predstavlja izuzetnu turističku atrakciju. Nakon odlaska vojske aktivirali su se lokalni turistički poduzetnici, osmišljavanjem zanimljivih obilazaka napuštenih obalnih baterija i ruta fortifikacijske arhitekture. Od vodičkinje Isabele, koja vodi turističku agenciju specijaliziranu za vojni i fortifikacijski turizam, saznajemo da lokalne fortifikacije godišnje organizirano obidu deseci tisuća posjetitelja zainteresiranih upravo za ovaj vid baštine.

Dodanu vrijednosti ovakvim turama u bivšim vojnim zonama daju zaštićena priroda i jedinstveni kulturni krajolici atlantske obale s očuvanim pješčanim plažama koje ne nagrđuju lanci hotela. Na rtu uz svjetionik Prior, koji je nekad štitio prilaz ratnoj luci, posebna su atrakcija nekadašnje reflektorske stanice, no impozantne topovske baterije na atraktivnim lokacijama, nažalost, prilično su zapuštene nakon što razmontirani bivši golemi topovski sustavi, iako pružaju spektakularan pogled na cijeli zaljev. Dio itinerera "dark turizma" čini i priča o sudbini grada u kojem je 1892. rođen španjolski diktator Francisco Franco, od zlatnog doba vojne luke i rasta arsenala u doba prosvjetiteljstva, preko svjetskih ratova kada je izbjegao veća razaranja do promišljanja održive budućnosti kroz revitalizaciju vrijedne fortifikacijske baštine.

S druge strane, lokalne vlasti obližnje Coruñe odlučile su sačuvati i adekvatno valorizirati jedinstveni fortifikacijski krajolik, uključivši i "razoružane" topovske baterije uz obalu, koje je moguće razgledati o okviru inovativnog kulturno-turističkog itinerera Paseo Maritimo - devet kilometara šetnica uz slikovite obalne pejzaže. Sve brojnijim turistima osiguran je smještaj u lokalnom Paradoru, jednom od 50 revitaliziranih kulturno-povijesnih spomenika u kojima su danas takozvani heritage hoteli.

Hodočasnički i zdravstveni turizam

Nakon višesatnog obilaska pitoreskih fortifikacijskih krajolika, slijedi neizbježna popodnevna siesta i okrepa uz lokalne gastronomske delicije, prije svega izvrsnu ribu i vino i glazbenu pratnju tradicionalnih gajdi. Drevnu baštinu ove slikovite "regije tisuću rijeka" uz granicu s Portugalom svakako čini i najpoznatiji hodočasnički put i nekad važna trgovačka ruta Santiago de Compostela (od 1987. ujedno i prvi kulturni itinerer Vijeća Europe) i njegova finalna stanica u Finisterre - nekadašnja Finis Terra - "kraj svijeta", najzapadnija točka kontinenta na Atlantskom oceanu.

Santiago de Compostela krajnje je odredište brojnih hodočasnika i glavni grad Galicije, čija je romaničko-gotička starogradska jezgra s katedralom upisana na UNESCO-ovu listu svjetske baštine. Iako inače prostor za religiozne sadržaje, za našeg posjeta veliki trg uz katedralu okupiralo je čak 50.000 prosvjednika, zdravstvenih radnika iz cijele regije, koji su bučno protestirali protiv vladine politike štednje u sektoru zdravstva. Kroz Galiciju prolazi i "Camino Ingles" na koji su nekad dolazili prekomorski putnici iz Velike Britanije i Irske, a danas ima dvije najpopularnije dionice, 73 kilometara iz La Coruñe i 113 kilometara iz Ferrola.

Nakon višednevnog, a često i višetjednog pješačenja kroz pitoreskne krajolike, umorni se putnici rado odlučuju i za "Camino Termal" i posjet jedinstvenom termalnom krajoliku Galicije koji se prostire uz rijeku Miño. S više od 300 mineralnih izvora, to je ujedno i vodeća termalna destinacija u Španjolskoj.

Prema mišljenju suorganizatora konferencije u Ferrolu, dr. Maria Crecente Maseda, arhitekta i profesora na sveučilištima A Coruña i Santiago, ujedno i predsjednika znanstvenog odbora Europske udruge povijesnih termalnih gradova (EHTTA), jedinstvena termalna ponuda Galicije predstavlja izniman potencijal u promišljanju održivog razvoja zdravstvenog turizma Španjolske. Drevna tradicija korištenja brojnih termalnih izvora uz rijeku Minho, o čemu svjedoče ostaci rimskog naselja Aquis Aurienses (Grad zlatnih voda) izraslog uz termalni izvor As Burgas, nastavila se od srednjeg vijeka do danas, zahvaljujući i hodočasnicima koji tokom Camina, na putu u Santiago de Compostela, u ljekovitoj termalnoj vodi Ourensea krijepe duh i tijelo. Ourense je danas vodeća europska termalna destinacija, po izdašnosti izvora od četiri milijuna litara mineralne vode dnevno odmah iza Budimpešte.

Zahvaljujući novom itinereru, Termalnoj ruti na obalama rijeke Miño, koja povezuje izvore vruće termalne vode bogate mineralima, brojni posjetitelji mogu uživati u cijelom nizu termalnih bazena na otvorenom u koje je ulaz slobodan, dok se oni željni posebnih tretmana mogu uputiti u Outariz Terme, inspirirane japanskim Onsen pristupom koji zagovara holistički pristup zdravlju i prirodi. Termalnu regiju Galicija s 21 lječilištem i 10 postrojenja za punjenje mineralne vode godišnje posjeti više od 150.000 turista koji kombiniraju zdravstveni turizam s jedinstvenim kulturnim, vjerskim i eno-gastronomskim doživljajem.

Fort San Felipe Ferrol s pogledom na Atlantik

Ostaci obalnih baterija na rtu Prior čekaju novu namjenu

Fortifikacije na rtu Prior mogu se obići uz specijalizirane vodiče

Nataša Urošević na ulazu u Pomorski muzej u arsenalu

Brodogradilište se prilagodilo

Usprkos krizama na svjetskom tržištu koje su ugrozile brojna europska brodogradilišta, u Ferrolu se neprekidno radi: uz obnovu vojne flote poput najmodernijih fregata F–110 i stalne narudžbe za NATO, brodogradilište Navantia specijaliziralo se za popravak tankera i vojnih brodova te modularnu gradnju raznih vrsta brodova uz najsuvremenije tehnologije. Zapošljavaju čak 70.000 stručnjaka i prilagođavaju se globalnim trendovima pa se bave i proizvodnjom vjetroelektrana

Dogovorena suradnja Istre i Galicije

Na konferenciji "Apuntando al Mar" u Ferrolu 20-ak je stručnjaka predstavilo španjolska, francuska, talijanska i belgijska iskustva u upravljanju obalnim fortifikacijama kao zajedničkom europskom baštinom. Nataša Urošević s pulskom Sveučilišta predstavila je povijesni razvoj fortifikacijskih sustava na Jadranu te europske i lokalne primjere dobre prakse participativnog upravljanja, od Dubrovnika i Kotora do Šibenika i Pule. Domaćini su ukazali na veliku sličnost i zajedničke segmente baštine Pule i Ferrola i predložili nastavak suradnje partnerskih gradova i regija. Na konferenciji su izlagali i predstavnici međunarodnih mreža EFFORTS i Forte Cultura, Fiorenzo Meneghelli, predsjednik talijanskog Instituto dei Casteli predstavio je obalne sustave fortifikacija Venecije, a Dirk Röder projekte umrežavanja europskih fortifikacija kroz kulturnu rutu Forte Cultura.

U strateškom promišljanju održivog razvoja lokalnih zajednica vrlo je važan participativan pristup koji uključuje sve dionike, i u tome se slažu istraživači i profesori pulskog i Sveučilišta A Coruña i Santiago, koji su dogovorili suradnju na EU projektima, vezano za zajedničke segmente kulturne baštine i povijesti europskih regija i gradova s važnim pomorskim lukama i arsenalima, ali i termalnim izvorima i vrijednom tradicijskom i eno-gastronomskom baštinom.